

НЕГАТИВНИЙ ВПЛИВ СМАРТФОНІВ ТА СОЦІАЛЬНИХ МЕРЕЖ НА ФОРМУВАННЯ ДЕВІАНТНОЇ ПОВЕДІНКИ В НЕПОВНОЛІТНІХ

NEGATIVE INFLUENCE OF SMARTPHONES AND SOCIAL NETWORKS IS ON FORMING OF ДЕВІАНТНОЇ BEHAVIOR IN MINOR

Кончаковська В.В., к.ю.н.,
доцент кафедри правознавства і галузевих юридичних дисциплін
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Макарова О.В., к.ю.н.,
доцент кафедри теорії та історії держави і права
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

Карнаух А.А., к.політ.н.,
доцент кафедри політичних наук
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова

У статті йдеться про особливості та причини формування залежності від смартфонів та їх вплив на формування девіантної поведінки в неповнолітніх. Визначено основні недоліки сімейного виховання, які можуть вплинути на формування залежності від смартфона та комп'ютера, а в подальшому на порушення соціально-правових норм, формування протиправної поведінки, поширення фонових явищ.

Розглядається проблема сімейного виховання як основний фактор формування залежності від електронних гаджетів. Наведено статистичні дані щодо кількості підлітків, які мають залежність від соціальних мереж, та на основі аналізу джерел визначено вразливий вік дітей, які найбільш схильні до формування залежності від смартфонів.

Крім того, визначено наслідки надмірного і безконтрольного проведення дозвілля за комп'ютером, планшетом, телефоном, яке впливає на поведінку неповнолітніх. У статті наголошується на тому, що, враховуючи незавершений фізичний розвиток та психологічні особливості дитини, контролювати або встановлювати обмеження з перегляду соціальних мереж має дорослий. Адже безконтрольний перегляд відео, фільмів, жорсткої відео- і комп'ютерні ігри можуть завдати психологічної шкоди здоров'ю дитини та стати причиною девіантної поведінки й невтішної статистики вчинення правопорушень у підлітковому віці.

У статті проведена паралель щодо залежності від смартфонів та фонових явищ (зокрема, алкоголізму і наркоманії). Крім того, на основі офіційної статистики констатовано поступове зростання наркоманії в Україні протягом останніх п'яти років, а також наведено офіційну статистику щодо дітей, які вживають алкогольні напої та наркотичні засоби.

Наведено класифікацію власників телефонів, в якій запропоновано поділяти усіх користувачів на «кіборгів», «протезованих» та незалежних. Водночас наголошується на тому, що перейти з однієї категорії в іншу досить легко, оскільки між звичкою і залежністю досить тонка грань. Крім того, будь-який користувач, зловживаючи часом, проведеним за смартфоном, може перетворитися на залежну від телефону людину, влитися у групу або колектив з антиправовими поглядами.

Запропонована модель поведінки батьків та найближчого оточення дитини, яка може допомогти у викориненні та профілактиці залежності від телефону, надмірного спілкування в соціальних мережах, запобіганні поширенню фонових явищ серед неповнолітніх.

Ключові слова: девіантна поведінка, неповнолітній, залежність, фонові явища, смартфон.

The article discusses the features and reasons for the formation of dependence on smartphones and their impact on the formation of deviant behavior in minors. The main shortcomings of family upbringing, which can affect the formation of dependence on smartphones and computers, and in the future in violation of social and legal norms, the formation of illegal behavior, the spread of background phenomena.

The problem of family upbringing is considered as the main factor in the formation of dependence on electronic gadgets. Statistics on the number of adolescents who are addicted to social networks are presented, and based on the analysis of sources, the vulnerable age of children who are most prone to developing addiction to smartphones is determined.

In addition, the consequences of excessive and uncontrolled leisure time on the computer, tablet, phone, which affects the behavior of minors, have been identified. The article emphasizes that, given the incomplete physical development and psychological characteristics of the child, to control or impose restrictions on the viewing of social networks is an adult. After all, uncontrolled watching of videos, movies, violent video and computer games can cause psychological damage to a child's health and cause deviant behavior and disappointing statistics of juvenile delinquency.

The article draws a parallel with smartphone addiction and background phenomena (including alcoholism and drug addiction). In addition, based on official statistics, there has been a gradual increase in drug addiction in Ukraine over the past five years, as well as official statistics on children who use alcohol and drugs.

The classification of phone owners is given, in which it is proposed to divide all users into "cyborgs", "prosthetic" and independent. At the same time, it is emphasized that it is quite easy to move from one category to another, as there is a fine line between habit and addiction. In addition, any user, abusing the time spent on a smartphone, can become addicted to the phone, join a group or team with illegal views.

A model of behavior of parents and the child's immediate environment is proposed, which can help in the eradication and prevention of telephone addiction, excessive communication on social networks, preventing the spread of background phenomena among minors.

Key words: deviant behavior, juvenile, addiction, background phenomena, smartphone.

Застосування ІТ-технологій у сучасному світі є невід'ємною частиною процесу навчання, спілкування, ведення бізнесу, регулювання інформаційно-комунікативних відносин, звісно ж, розваг, зокрема комунікації в соціальних мережах. Що стосується останньої зазначеної категорії, слід зауважити, що найбільший «удар», на нашу думку, припадає саме на дітей молодшого та середнього шкільного віку. Адже саме в ранньому віці відбувається процес формування та соціалізації особистості, зокрема правової. Безперечно, процес соціалізації триває

все життя, але фундамент його закладається з дитинства, починаючи з народження. У ранньому віці дитина неспроможна повною оцінити інформацію в засобах масової інформації з огляду на психологічні особливості і незавершеність фізичного розвитку. Тому безконтрольний доступ до комп'ютера, телевізора, смартфона може викликати залежність, так звану мобільну залежність або смартфонозалежність, яка може призвести до замкнутості.

У світі приділена значна увага проблемі мобільної залежності, яка стала предметом дослідження багатьох

кримінологів, психологів й педагогів, серед них – С. Вард, М. Гльокнер, В. Гьобель, Д. Джеймс, Р. Сенра, Джин М. Твенге, С. Чапарро та ін. Серед вітчизняних науковців згадаємо І. Закалюк, Т. Савчук, А.В. Терновенко, А. Хранитель та ін.

Метою дослідження є узагальнення детермінантів формування протиправної поведінки та поширення фонових явищ серед неповнолітніх, спричинених впливом неконтрольованого проведення вільного часу за смартфоном, комп'ютером.

За статистикою, 12,6% підлітків мають залежність від соціальних мереж. Доведено, що мобільний телефон викликає залежність, яка за своєю силою перевищує залежність від паління або комп'ютера [1].

Досить часто дорослі, бажаючи просто відпочити від роботи або, навпаки, попрацювати в тиші, дають дітям телефон, планшет, аби ті не відволікали батьків. Дитині цікаво спостерігати світ пригод, де не потрібно спілкуватися, думати. Вони просто пасивно спостерігають, що показують на екрані телевізора (мультфільм, рекламу іграшок, будь-яке інше відео). Таким чином, дитина швидко занурюється у віртуальний світ, знаходить собі в соціальних мережах друзів, починає грати у відеоігри, дивиться відеоролики. Крім того, переглядаючи будь-що на планшеті або телефоні, дитина вибирає малорухливий спосіб проведення дозвілля, мало спілкується з однолітками, не грає на свіжому повітрі. Неконтрольований перегляд інформації може завдати психологічну шкоду здоров'ю дитини та стати причиною неправомірної поведінки в тій чи іншій конкретній життєвій ситуації. Через несформовану психіку дитині важко зрозуміти, яким життєвим принципам слідувати. Впевнено можна констатувати, що сім'я є основним фактором соціалізації особистості, а якщо взаєморозуміння з батьками, впливу на формування правових принципів життя в соціумі в дитини немає, то в разі потрапляння в «погану» компанію підвалини у формуванні життєвих принципів, яким дитина може слідувати все життя, можуть сформуватися під впливом негативного соціального оточення і призвести до соціально-негативної поведінки, поширення фонових явищ, правопорушень серед неповнолітніх.

За статистикою, дедалі більше дітей «ощасливлено» наявністю власної сучасної електронної апаратури. Діти 3-5 років дивляться телевізор у середньому по 2 години, а деякі – 5–6 годин на день. До того ж все це доповнюється відеофільмами, комп'ютерними іграми та електронними іграшками [2]. Тому спілкування в сім'ї зводиться до мінімуму, втрачаються емоційний зв'язок із батьками, почуття дружніх і довірчих відносин, відчуття «прив'язаності» та захищеності. Таким чином, відповідальність за розвиток дитини дедалі більше передається електронній техніці. Як наслідок, коли виникає занепокоєння в дитини або їй необхідна підтримка, порада та захист, вона не знає, до кого звернутися, бо емоційний зв'язок і почуття прив'язаності з батьками втрачено. Зрозуміло, що людині без спілкування практично неможливо жити і нормально розвиватися, особливо коли йдеться про дитину. Цілком логічно, що підліток буде шукати друзів та підтримки у школі, гуртках, на вулиці. Нерідко трапляються діти з аморальними та антиправовими поглядами та принципами, які можуть посягати на права, свободи, честь, гідність, законні інтереси людини.

У цьому контексті вважаємо за необхідне згадати негативні явища, які існують паралельно зі злочинністю – фонові явища. Вони виражаються у формі соціальних відхилень від встановлених норм і цінностей, несуть загрозу стабілізації суспільних відносин. Фонові для злочинності явища справляють системний негативний вплив на всі сфери суспільного життя, відносини між людьми, стан моральності й правопорядку в державі загалом. До фонових явищ зараховують пияцтво, наркотицизм, соціальний

паразитизм, проституцію, бродяжництво і безпритульність. Останнім часом цей перелік розширився за рахунок насильства в сім'ї, суїцидальної поведінки, бідності, правового нігілізму, проявів аморальності, психічних розладів та інших відхилень від загально визнаних норм поведінки [3, с. 84]. На жаль, навіть у родині, в якій поважають норми права, цінують правила поведінки в суспільстві та моральні принципи, в дітей можуть з'являтися шкідливі звички, прояви аморальної поведінки, нехтування загальноприйнятими в суспільстві правилами, не виключено й порушення законів. Прийнято вважати, що основними причинами формування неправомірної поведінки є неповна родина, негативний приклад батьків, втягнення дітей у жебрацтво, проституцію, крадіжки. Не можемо забувати й те, коли неприділяння батьками уваги дітям, неуважність до їхніх інтересів, занадто жорсткий контроль або, навпаки, всюдозволеність відіграють чи не вирішальне значення у так званій благополучній родині (повній сім'ї).

Через те, що дитина від народження не здатна критично мислити, зазначена властивість формується з віком, неповнолітній, на жаль, не завжди може знайти хорошу компанію, про що ми вже зазначали вище. Нерідко діти з благополучних сімей, із тих, в яких не приділяють гідної уваги, шукаючи друзів, можуть потрапити в групи зі злочинною спрямованістю або в компанії, де зловживають спиртними напоями, наркотичними засобами, тощо.

За даними Управління ООН із наркотиків і злочинності, у світі близько 5% дорослого населення, або приблизно 250 млн осіб у віці від 15 до 64 років, щонайменше один раз вживали наркотики. В Україні протягом останніх п'яти років теж спостерігається поступове зростання наркоманії. Поширення наркотиків серед неповнолітніх викликає особливу тривогу: 60% хлопчиків та 20% дівчаток у віці 14–17 років хоча б раз пробували наркотичні речовини [4].

Відповідно до результатів Звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 р.), в якому взяли участь 8509 респондентів (4108 хлопців і 4401 дівчина), доступ до алкоголю збільшився – більша половина опитуваних зазначили, що легко можуть дістати пиво, вино або слабоалкогольні напої. Більшість опитаних підлітків (85,7%) має досвід вживання алкоголю (82,7% серед хлопців та 88,4% серед дівчат). Майже половина респондентів (46,3%) мають «значний» досвід вживання алкоголю – пили алкогольні напої десять разів і більше. У десять років або раніше вперше спробували алкоголь 13,4% опитаних [4]. Як бачимо, відсоткове співвідношення доволі високе. Що саме штовхає дітей на вживання алкогольних та наркотичних засобів? Однозначної відповіді, зрозуміло, немає. Це може бути інтерес, бажання «влитися» в колектив або бути крутим, дорослим, «як всі».

Згідно з даними Звіту щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік, виділяють чотири групи актуальних причин (мотивів) вживання алкогольних напоїв:

- для покращення настрою – 39,4% (36,5% серед хлопців та 42,2% серед дівчат);
- вирішення внутрішніх проблем – 26,8% (23,4% серед хлопців та 30,1% серед дівчат);
- «отримання кайфу» – 17,3% (16,7% серед хлопців та 17,9% серед дівчат);
- для схвалення іншими – 12,5% (13,5% серед хлопців та 11,5% серед дівчат) [5, с. 48].

Згідно із судовою статистикою, в Україні вірогідність стати жертвою нападу людини під впливом алкоголю більша у 83 рази, ніж жертвою людини під впливом наркотичних речовин. Але ситуація може різко змінитись, якщо зберігатиметься теперішня тенденція до зростання кількості злочинів під впливом наркотиків. Вживання алкогольних напоїв продовжує бути причиною як порушення громадського порядку, так і вчинення злочинів та правопорушень [8]. Поширення в суспільстві

«фонових» та взаємопов'язаних із правопорушеннями явищ, як алкоголізм, наркоманія, проституція, ВІЛ-інфекція (СНІД), підвищує рівень втягнення неповнолітніх у протиправні вчинки.

У рамках нашого дослідження вважаємо за доцільне більш детально зупинитися на негативному прикладі надмірного проведення часу за комп'ютером або іншими електронними гаджетами, який діти можуть спостерігати в колі родини або найближчому оточенні. У цьому контексті є сенс згадати термін «конформізм», який означає «робити подібним, відповідним, пристосовуватися, погоджуватися» [6]. Поглянемо зі сторони дитини, яка переймає поведінку найближчого оточення, де формується та відбувається становлення і розвиток її як особистості, формуються цінності та моральні принципи, закладається модель поведінки. Зрозуміло, коли дитина бачить, як члени родини проводять більшу частину часу за комп'ютером, планшетом або відправляють її переглянути мультфільми, аби вона не заважала працювати чи відпочивати, то рано чи пізно за будь-якої нагоди дитина буде брати телефон, аби надолужити брак уваги з боку батьків. Саме тому, що дитина «погоджується» з правилами сім'ї, переймає модель поведінки, тобто, як правило, поводить так само, ми можемо назвати її конформною.

Так само дитина може поводитись, якщо вона потрапляє в компанію, і в неї не досить добре розвинуте відстоювання власної позиції, вона боїться висловлювати свою думку, їй бракує уваги найрідніших. І в пошуках друзів, щоб влитися в колектив, дитина здатна вчинити протиправні, аморальні діяння.

Крім того, доведено, що надмірне використання смартфонів може призвести до розвитку депресії, тривоги, стресових станів, негативно впливати на інтелектуальний рівень, увагу.

Американський психолог Джин Твендж звертає увагу на те, що сучасні підлітки, які надмірно використовують мобільні пристрої, стали психологічно набагато більш уразливими, ніж їхні попередники. Автор зазначає, що показники депресії серед дітей стали значно вищими, починаючи з 2011 р. Діти також почали більше часу проводити вдома, ніж із друзями, адже тепер для спілкування не обов'язково залишати домівки. Водночас психолог зазначає, що спілкування підлітків із родичами від цього не збільшилось. Серед науковців відомий термін «покоління «iGen», тобто діти, які народилися у період між 1995 та 2012 роками. Саме ці діти не уявляють світ без Інтернету та смартфонів. Висновки Джина Твенджа свідчать: «Чим більше часу підлітки проводять, дивлячись на екрани, тим більша ймовірність, що вони скаржитимуться на симптоми депресії». Тому підлітки, які проводять на день три години та більше з електронними пристроями, на 35% мають вищий фактор ризику самогубства (наприклад, підготовка до самогубства) [7].

Вважаємо в межах нашого дослідження цікавим навести класифікацію, яку наводить психолог І. Закалюк. Вона пропонує поділяти всіх власників телефонів на:

– «кіборгів», які вважають телефон невід'ємною частиною себе – надважливим органом, без якого неможливо жити;

– «протезованих», які можуть жити без мобільного телефону, але відчувають через це дискомфорт;

– незалежних – для них телефон є лише засобом спілкування за необхідністю [1]. Звичайно, грань між другою і третьою групою настільки мінімальна, що може перерости в залежність. Тому стверджувати, що незалежних від телефону людей немає, не можна.

Висновки. Коли ми говоримо про залежність від телефону, то не можемо забувати й про поняття звички, оскільки залежність необхідно лікувати, а звички можна позбутися, звісно, доклавши чималих зусиль та з допомогою дорослих, якщо йдеться про звички дитини. Безсумнівно, не можна відкидати той факт, що між звичкою і залежністю тонка грань. До того ж, кожна звичка може перерости в залежність.

У статті йдеться про особливості та причини формування залежності від смартфонів та їх вплив на формування девіантної поведінки в неповнолітніх. Визначено основні недоліки сімейного виховання, які можуть вплинути на формування залежності від смартфона та комп'ютера, а в подальшому на порушення соціальних норм, протиправну поведінку, поширення фонових явищ.

Стосовно впливу смартфонів та соціальних мереж на формування протиправної та аморальної поведінки в дітей, вважаємо, він зумовлений браком уваги зі сторони батьків, наданням дітям повної свободи користування електронними гаджетами, зокрема безконтрольного перегляду фільмів, відео, надлишку відеоігор та спілкування в соціальних мережах.

Стає зрозуміло, що залежність від смартфона, вживання алкогольних та наркотичних напоїв мають одну першопричину формування такої залежності в дітей – брак уваги і, як наслідок, в подальшому це може бути причиною порушення соціальних норм, протиправної поведінки, поширення фонових явищ, нерідко скоєння злочинів.

Отже, можна виділити такі причини:

– дефіцит батьківської уваги до дитини або, навпаки, надмірний контроль;

– потреба в спілкуванні;

– інтерес до пізнання;

– негативне проведення дозвілля;

– негативний приклад надмірного проведення часу за комп'ютером, смартфоном членів родини.

Вирішальними, на нашу думку, в профілактиці та недопущенні формування звички за будь-якої вільної хвилини звертатися до телефону є насамперед тісний взаємозв'язок і спілкування в колі сім'ї, правове виховання дітей у родині та школі. Вкрай важливим є уміння батьків знаходити підхід до дитини, налагоджувати та не втрачати почуття прив'язаності та довіри. Не останню роль в цьому напрямі відіграють вчитель та шкільний психолог, які мають тісно взаємодіяти з батьками в разі виявлення підозри на залежність від електронних гаджетів або іншу залежність.

ЛІТЕРАТУРА

1. Мобільна залежність: ознаки, загрози, лікування. URL: <http://supportme.org.ua/teenage/phone-addiction> (дата звернення: 09.12.2021).
2. Про наслідки використання електронної техніки для розвитку здібностей дитини. URL: http://gymnasium83.edu.kh.ua/psihologichna_sluzhba_gimnazii/vam_lyublyachi_batjki/pro_naslidki_vikoristannya_elektronnih_tehnichnih_priladiv_dlya_rozvitku_ditej/ (дата звернення: 09.12.2021).
3. Голина В.В., Головін Б.М. Кримінологія: Загальна та Особлива частини : навчальний посібник. Харків : Право, 2014. 513 с.
4. Наркоманія – проблема сучасного суспільства. 2019. URL: <https://zp.gov.ua/uk/articles/item/5776/narkomaniya-problema-suchasnogo-suspilstva> 2019 (дата звернення: 09.12.2021).
5. Звіт щодо наркотичної та алкогольної ситуації в Україні за 2020 рік (за даними 2019 р.). Київ, 2020.
6. Конформна поведінка. URL: http://pravoius.blogspot.com/2017/05/blog-post_7.html?m=1 (дата звернення: 09.12.2021).
7. Савчук Т. Вплив смартфонів на рівень щастя, інтелекту та нове покоління «iGen». 2017. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28705680.html> (дата звернення: 09.12.2021).
8. Вплив алкоголю та наркотиків на зростання кількості злочинів та правопорушень. 2018. URL: <https://pr.dp.court.gov.ua/sud0430/pres-centr/24/481392>.